

Å se på uorden, lek og seksualisering med Gadamer og Foucault

Vitenskapsteoretisk innlegg for dr. polit graden fredag 11. juni 2004, Institutt for samfunnsmedisinske fag, Universitetet i Bergen. Tobba T Therkildsen Sudmann

*

Erotikk oppstår ofte når pasienter møter sykepleiere/leger, eller leger og sykepleiere møter hverandre i den kulørte ukepressens reportasjer, eller i fortellinger fra leserne i spalter som ”Det hendte meg” og ”Fra virkeligheten”. Kiosklitteratur som ”Legeromanen” eller ”Det Sanne” beretter også om kjærlighet og erotikk i hvitt. Kjærligheten er stormende, brusende og berusende, den er altopplukende og altomfattende, og har bevegende kraft til både å framskynde helbredelsen, døyve lidelsen, ja nær sagt jage døden på dør og revitalisere livet. Disse tekstene blitt lest av mange, de framkaller gråt og latter, har en framstilling som er klar fiksjon, samtidig som den gir leserne et lite håp om at det kanskje kunne være slik i ”virkeligheten” også.

Når vi leser om erotiske eller seksuelle tegn og behandlingsrelasjoner i den akademiske tekstflora, beskrives dette aldri med begreper som kjærlighet, begjær, beruselse, håp eller helbredelse – men som uønsket seksuell oppmerksomhet eller trakassering, brudd på etiske retningslinjer, grenseoverskridelse eller maktmisbruk. Begrepene er de samme enten det er den som innehar den faglige rollen (psykolog, sykepleier, lege, fysioterapeut) eller pasientrollen (den som frivillig eller motvillig må søke bistand hos helsepersonell) som gir den andre uønsket seksuell oppmerksomhet.

Som akademiker og yrkesutøver i helsesektoren var en viktig del av min faglige oppdragelse å lære og lese legeromaner eller tilsvarende med et smil og de vitenskapelige tekster med alvor. Det skulle lære meg å fokusere mitt leseblikk og disiplinere min leseglede slik at jeg uten vansker kunne kategorisere den ene kunnskapskilden til ”erotikk i hvitt” som kiosklitteratur uten kunnskapmessig interesse for meg, mens den andre ble kategorisert som gyldig kunnskap med større eller mindre gjennomslagskraft i kunnskapsbasert praksis eller i academia.

De erfaringer jeg har gjort som fysioterapeut har vært en viktig kunnskapskilde for å utvikle både min praktiske og akademiske kompetanse. De praktiske ferdigheter og erfaringer plasseres ofte nederst i kunnskapshierarkiet, og rangeres derved som en mindre verdig kunnskapskilde enn teoretisk og såkalt vitenskapelig kunnskap. Erfaringer jeg med tilbakeskuende akademisk nysgjerrighet har sett som de mest interessante, er de samme erfaringer som fikk meg til å tvile på om jeg lyktes i min rolle som fysioterapeut. Samtidig kjente jeg at disse ”farlige situasjonene” var god helsehjelp i noen tilfeller, i den forstand at målet for behandlingen ble lettere nådd, og vi hadde det moro samtidig. Alle disse erfaringene handler på ulike måter om uro, spenning, lek og fare – og gjorde seg som regel mest gjeldene i relasjoner til mannlige pasienter.

Dette essayet har jeg brukt til å tenke meg om skriftlig.¹ Jeg har tatt utgangspunkt i mine egne erfaringer og vitenskapelige tekster om seksualisering, uro og samhandling mellom fysioterapeuter og pasienter, og prøvd å tenke det hele på nytt, og forsøkt å finne flere inntak til hvordan jeg kan forstå (sam-)handling i dette empiriske feltet. Essayistikk er skriftlig refleksjon over erfaring, en slags dialogisk skrivetenking eller vandring, og en erkjennelsesform. Vekslingen mellom det skriftlige uttrykkets inntrykk, og den stadige vekslingen fram og tilbake mellom uttrykk og inntrykk for å forstå og formidle, er en grunnleggende hermeneutisk aktivitet.² Det er å sirkle rundt et tema framfor å følge et strengt logisk resonnement.³ I min sirkelnde vandring vil Hans-Georg Gadammers filosofiske hermeneutikk og forståelse av lek, og Paul Michel Foucaults utlegning av seksualitetens historie være med. De erfaringene som er i sentrum for dette essayet, er i marginen i det konvensjonelle fysioterapifeltet. Ved å sette det uvanlige, eller det som skaper brudd, uorden og uro i sentrum, får jeg også vite noe om det vanlige, det kulturelt innforståtte og naturaliserte. Slik sett plasserer jeg meg i en forskningstradisjon som lar seg inspirere av uorden og brudd, og som oppsøker grensene for å få kunnskap om hvilke verdier og betydninger som står på spill.

*

¹ Johansen 2003:33

² Lægreid og Skorgen 2001:13

³ Meyer 1995:11 i Beck-Karlsen 2003:18

For 6-7 år siden skrev jeg i en artikkel: “Etter nærmere 20 års arbeid i helsevesenet begynte en voksende uro å forstyrre arbeidsgleden. Ubehaget steg i takt med min erkjennelse av den kjønnsbestemte arbeidsdelingen i sykehuset, menns makt over kvinner, og den biomedisinske forståelsesrammens begrensninger. For meg ble denne ulike fordelingen av makt og usynliggjøringen av (kvinne-) kjønn ekstra tydelig når jeg arbeidet med egen kropp inntil pasientenes. Siden rollene da ble byttet om; kvinnelig fysioterapeut (ung) og mannlig pasient (like gammel eller litt eldre), ble kulturelle reguleringer tydeliggjort”.⁴

For å illustrere noen av situasjonene som skapte ubehaget, lar jeg noen av mine kolleger og informanter fortelle om gode, vanskelige eller tvetydige situasjoner som jeg også gjenkjenner fra egen praksis:

Fia forteller om to ulike erfaringer; først om en av hennes eldre mannlige pasienter: «Åhh så godt, jeg har ikke blitt tatt på på 30 år! [...] stakkar, hvilket liv har han hatt, sant, bare en kort trykk på kroppen eller en berøring så har det vært så godt for han. Hvilke lengsler har han hatt.» Den andre fortelles slik: [...] vi hadde jobbet litt [...] så grep han til her og liksom knep til liksom helt bevisst (viser på eget bryst) [...] det var noe med blikket hans og skjønner du, det gjorde meg faktisk litt redd [...] det var en ekkel følelse [...]⁵

Pia forteller at hun er kroppslig veldig nær, har opplevd at det er vanskelig å behandle innsiden av låret, særlig helt opp til lysken. Det er uvanlig nært, tett inntil min kropp, annerledes enn å bli tatt på med hendene. Det er så nært at vi klarer ikke spørre pasientene om hva de synes. Har opplevd at demente pasienter ikke takler den tette behandlingsformen.

Rut har kjent på spenninger mellom seg og pasienter. Har kjent på kroppsnærheten, at det blir henne som person og kjønn som forstyrret pasienten.⁶

Et par år senere skriver jeg om det samme på følgende måte: “De kvinnelig fysioterapeutene kunne oppleve avmakt, ambivalens, ubehag, skam og skyld i tilknytning til kroppskontakt med mannlige pasienter. De er utdannet til “kjønnsnøytralitet” både for seg selv og

⁴ Sudmann 1998:80

⁵ Sudmann 1997:180-1

⁶ Ibid:176

pasientene, og hadde vansker med å snakke om seksualiteten og anerkjenne dens tilstedeværelse. Fysioterapeutene nedla et stort praktisk og symbolsk arbeid for å skape kjønnsnøytrale roller for seg og pasientene, og holde seksualiteten på avstand. Seksualisering av relasjonen førte til tap av faglig autoritet, og var et tegn på at fysioterapeutene ikke var flinke nok. Håndtering av kroppslig nærhet, lukt og seksualitet var til tider så krevende at de ikke orket å være nær pasientene. Behandlingen ble da avbrutt, omgjort eller nedprioritert”.⁷

*

For å forstå mer av hvordan samhandlingen mellom pasient og fysioterapeut ble erfart og kategorisert, og hvilke kjønnede betydninger som ble gjort relevante, fulgte jeg sporet fra kvinnelige fysioterapeuters forvaltning av kroppslig tilgjengelighet for sine mannlige pasienter, over i teoretiske refleksjoner over seksualisering av terapeutiske relasjoner.

Min nåværende utforskning av behandlingsrelasjoner mellom fysioterapeuter og pasienter henter sitt empiriske grunnlag fra brukernes erfaringer – både eldre og yngre, friske og syke; funksjonshemmede, idrettsutøvere, voksne med tydelig og utydelige plager.⁸ Jeg prøver fremdeles å forstå mer av hvordan kjønn gjøres og hvordan kjønn blir tildelt betydning, men søker også etter flere måter å forstå de tvetydige sidene ved den utveksling og samhandling som foregår mellom fysioterapeut og pasient. Mine konkrete kroppslige samspillserfaringer er ikke tilfredsstillende utforsket gjennom det arbeidet jeg har gjort til nå, og yter ikke rettferd til den arbeids- og samhandlingsglede, eller opplevelse av tvetydighet og konflikt, som kan fylle nære profesjonelle relasjoner.

Jeg vil her presentere to ulike hovedspor jeg har fulgt til spenningsfeltet mellom erfaring og akademia. Det første hovedsporet (A) famner om tre ulike men beslektete teoretiske tilnærminger; i) teoretisering av heteroseksualitet, ii) Foucaults undersøkelser av seksualitetens historie, og iii) kjønn som handling. Det andre hovedsporet (B) følger Gadammers hermeneutikk inn i leken, som forståelse og handling. De ulike inntakene gir forskjellige svar på hvordan vi kan forstå og overskride det tvetydige som kategoriseres som ”seksualisering”, og som følges av negative konnotasjoner og sanksjoner.

⁷ Sudmann 2000:82

⁸ Sudmann 2002-2006. Doktorgradsprosjekt ”Hvordan gjøres kjønn i fysioterapi – sett fra brukersiden”. Avhandling levert 6.september 2006: Gendered touch – humorous dialogues. Re-framing experiences from physiotherapy.

A

i) Teoretisering av heteroseksualitet

Det er mange typer spenninger i alle relasjoner. Når vi møtes forgår det både direkte og indirekte forhandlinger om hvem vi skal være for hverandre i denne aktuelle relasjonen, innen for denne konteksten og denne historiske rammen. Det vil variere hvilke forskjeller og likheter mellom oss som blir gjort relevante, og hvilken betydning de vil tillegges. Store forskjeller som er tydelig på gruppenivå som alder, kjønn, klasse og etnisitet, spiller sammen med individspesifikke forskjeller som klær, funksjonsproblem, familie, dialekt e.l. Måten vi tenker omkring og kategoriserer forskjeller, atferd og samspill gir samtidig grenser for handlingsrommet. Bruker vi heteroseksualitet som et kulturelt bakteppe for å få et inntak til profesjonelle relasjoner, trer kjønnete betydninger i samhandlingen tydeligere fram.⁹ Når atferd eller spenninger kategoriseres som seksuelle eller relatert til seksualitet innenfor en behandlingskontekst, tillegges det en annen betydning enn om det samme utspiller seg mellom kjærester eller på et diskotek. Fenomener vi alle kjenner og erfarer som 'like', gis ulik betydning. Seksuell oppmerksomhet kan være både ønsket og uønsket innenfor en behandlingskontekst – og partene kan ha ulike ønsker på samme tid.

I større spørreskjemaundersøkelser av fysioterapeuter, leger, sykepleiere, logoped og psykologer svarer over 70% at de har opplevd uønsket seksuell atferd fra sine pasienter.¹⁰ Det er vanlig å gi de(n) som erfarer uønsket seksuell oppmerksomhet eller trakassering retten til å definere hendelsen, for å anerkjenne den betydningen hendelsen får i den enkeltes liv. Kjernen er det tvetydige i handlingen, og gir opplevelse av usikkerhet og tvil omkring aktøren(es) intensjon. Kvinner og menn oppfatter blikk, fliring, berøring, kommentarer og flørting på ulik måte, og langt flere kvinner enn menn betegner dette som seksuell trakassering. Voldelige former for seksuell oppmerksomhet, herunder press til seksuelle tjenester eller seksualisert vold, er ikke tema for dette essayet.

⁹ Se for eksempel Haavind 1994, Solheim 2002, Dorte Marie Søndergaard 1996

¹⁰ Sudmann 2000:83, Williams 1999:99, Bronner 2003:637

Teoretisering av heteroseksualitet som et kulturelt imperativ, gjør det mulig å se seksuelle uttrykk som del av det usynlige innskrevne betydningssystem for kjønn. Systemet er dikotomt og hierarkisk, og rangerer de maskuline betydninger over de feminine. Dette utfordres i stor grad når det blir inkongruens mellom kjønn og posisjon, det vil si en kvinnelig behandler og en mannlig pasient. Som kvinne er hun underordnet, men som behandler er hun overordnet; tilsvarende for mannen som i kraft av sitt kjønn er i en posisjon over, men som pasient kommer i en posisjon under. Relasjonen mellom behandler og pasient gjør terapeuten til 'mann' og pasienten til 'kvinne', uavhengig av de sosiale kjønns kategorier.¹¹ Skal kongruens gjenopprettes, må relasjonen omgjøres slik at kjennetegnet 'kjønn' dominerer over 'helse rollene', og mann blir over kvinne igjen. For kvinner kan dette skape mange lag med ubehag knyttet til kjønn, kroppslig tilgjengelighet, seksualitet, og identitet som profesjonell aktør.

Spørreskjemaer som danner grunnlag for undersøkelser av seksuell trakassering i arbeidslivet bygger på en heterofil kode for hva som er seksuell atferd – for henholdsvis kvinner og menn rettet mot det motsatte kjønn. Dette fanger ikke opp andre seksuelle ønsker, erfaringer eller praksiser, trakassering mot samme kjønn, eller hvordan makt og hierarki forhandles og fordeles i like-kjønnete relasjoner.¹² Samhandlingen kan ikke fortolkes som noe annet enn makt og seksualitet, og det er lite rom for å tillegge nærhet, nakenhet og kjønn andre betydninger innenfor det spillerommet som behandlingskonteksten gir.

ii) Seksualitetens historie

Paul Michel Foucaults forskningsstrategier og hans undersøkelser av seksualitetens historie er inspirerende inntak til videre refleksjon over kroppslig samhandling i fysioterapi. Hans analyser virker overraskende på mange.

Foucault viser oss at det som framstår som evige og ahistoriske sannheter for oss, er kulturprodukter på linje med andre historiske produkter, selv det som oppleves som personlige indre egenskaper og erfaringer; lyst, ubehag, begjær, skam eller nytelse. Han viser oss at dess mer frigjorte vi tror våre liv og relasjoner blir, dess mer bundet, undertrykte, skam-

¹¹ Hanne Haavind 1994

¹² Sudmann 1999:250-51

og angstfylte blir vi av det samme. Seksualitetens muligheter og potensialer for å skape rom for utfoldelse, kjærlighet og lyst, ødelegges av den evige jakt på sannheten om 'seksualiteten' i det offentlige rom – et offentlig rom som samtidig er en del av oss selv, en del av et større maktnettverk, og går langt inn i våre mest intime og private sfærer.

Seksualiteten framtrer som et særlig tett knutepunkt for maktrelasjonene: mellom menn og kvinner, unge og gamle, foreldre og avkom, lærere og elever, prester og lekmenn, forvaltning og befolkning. Seksualiteten er ikke det mest umedgjørlike element i maktrelasjonene, men snarere et av de elementer som lar seg best utnytte, skriver Foucault.¹³ Han viser at det er flere ulike strategier som utvikler spesifikke vitens- og maktanordninger overfor kjønnnet. Disse strategiene er i virkeligheten en produksjon av seksualitet, og seksualitet er det navn man kan gi en historisk anordning.¹⁴ Seksualiteten holdes på denne måten over forplantning og familieallianser, selv om disse også tar utgangspunkt i seksualpartnere. Foucault mener at denne utviklingen har pågått siden 1700-tallet, og at den fremdeles bidrar til å plassere seksualiteten på soverommet, mellom gifte heteroseksuelle partnere. For selv om mennesket til alle tider og steder har reprodusert seg selv, og slik sett hatt en kjønnsliv, er ikke dette det samme som at det alltid har eksistert 'seksuelle subjekter'. 'Kjønn' og 'seksualitet' er slik sett noe som blir til – hele tiden – som et historisk produkt, som en kultur- og tidsspesifikk anordning. Foucault kommenterer det ironiske i at vi underkaster oss dette strenge kjønnsmonoraket, samtidig som vi kaller vi det seksuell "frigjøring".¹⁵

Foucaults forskningsstrategier er direkte oppfordringer til å tenke sine egne erfaringer på nytt, og være kritisk til egne arbeider. Heede beskriver dette slik: "(...) Foucaults verk beskriver én lang "av-doktrinerings"-prosess, hvor vi ikke så meget lærer noget nytt, men snarere kommer at se det vi ved – eller tror vi ved – med nye øjne. "At rive seg løs fra sig selv" er både Foucaults personlige filosofiske bestræbelse og det meget store krav han stiller til sine læsere og brugere."¹⁶

Foucaults oppfordringer til nytenking, omtanking, rive seg løs fra seg selv, omtales også som dekonstruksjon, og utgjør et viktig referansepunkt for mange feministiske forskere. Foucault har et destabiliserende siktemål, han ønsker å skape uro og uorden gjennom sin undersøkelse

¹³ Foucault 1976/1999:114-5

¹⁴ Ibid:117

¹⁵ Ibid:175-6

¹⁶ Heede 2002:9

av kroppens og kjønns betydningstilblivelse. Kjønnskonstruksjoner blir i lys av dette sett som et resultat av betydningstildeling. Ved kritisk å undersøke kjønn i tråd med Foucaults forskningsstrategi, undersøker jeg da hvordan, med hvilke virkemidler og effekt kjønn produseres som kulturell diskurs.¹⁷ Når jeg følger denne tenkemåten, vil jeg stille kritiske spørsmål til spørreskjemaundersøkelser av seksuell trakassering i arbeidslivet. Jeg kan undersøke på hvilken måte forskerne (og deres metodebatterier) forholder seg til kjønn og seksualitet, til kjærlighet og erotikk, om det gjelder mellom personer av samme eller motsatt kjønn, til idealet om det livslange monogame heteroseksuelle forhold, eller til andre klassebestemte sosiale og kulturelle uttrykksformer.

iii) Kjønn fra noe som *er* - til noe vi *gjør*

Beskrivelser av både ønsket og uønsket seksuell oppmerksomhet innenfor helserammen kan lære oss noe om hvordan voksne kvinner og menn forholder seg til hverandre – enten det presenteres i Legeromanen eller i Akademia, eller jeg tar direkte utgangspunkt i egne erfaringer. De siste tiår er det innen samfunnsvitenskapene skjedd et skifte i syn på blant annet kjønn – fra å være noe vi *er*, en stabil biologisk essens og kategori, til å bli noe vi *gjør*. Grunntanken er at det er umulig å unnsnippe betydningen av kjønn i noen av livets sammenhenger. Kjønn er noe jeg *gjør* som et individ, og noe som er institusjonalisert. Som individuelle kvinner og menn uttrykkes og tolkes bevegelser og kroppsspråk ulikt, vår bruk av talespråket er ulikt, og vi vet at smykker, sminke og klær har mannlig og kvinnelige koder. På institusjonsnivå ser vi at det er separate rom for kvinner og menn på sykehus, at pensjonslovgivningen er ulik, vi sier kvinnelig lege og mannlig sykepleier fordi yrkestittelen er kjønnnet, vi overraskes når det dukker opp en kvinnelig murer eller rørlegger, og alle nyfødte barn må kategoriseres som jente eller gutt.

Å gjøre kjønn er en ferdighet som utøves og tilpasses enhver situasjon, og som alltid forholder seg til et aktuelt eller potensielt publikum som vurderer om handlingen passerer for en kvinne respektive en mann.¹⁸ Når vi ser kjønn som en ferdighet, en tilegnet egenskap for situasjonsbetinget atferd, så vil fokus skifte fra individuelle egenskaper, til interaksjon og

¹⁷ Mühleisen 2003:29

¹⁸ West and Zimmermann 1987:125

institusjonelle arenaer og nivåer. Kjønn blir da et tydelig kjennetegn ved enhver sosial situasjon, både som et resultat og et prinsipp for ulike sosiale arrangementer, og som en måte å legitimere oppdeling av samfunnet. Vi kan se at kjønn gjøres forskjellig på sykehus og diskotek. Å gjøre kjønn er en aktivitet som er innbakt i alle (hverdags)situasjoner og institusjoner. Når forskjellene først er konstruert, vil de bidra til naturalisering av det essensiell kjønn. Det betyr ikke at alle alltid lever opp til de normative forventninger til kvinnelig og mannlig atferd, men at vi til enhver tid risikerer å bli vurdert i henhold til disse imperativene. Det kulturen gjør usynlig – å tilegne seg kjønnsferdigheter – er det som blir synlig når individer eller situasjoner ikke passerer som riktige i forhold til de to gyldige alternativene. Det er bruddene som gjør at vi kan oppdage hvordan kjønn gjøres. For eksempel om en mannlig lege tenner lys og steker vafler på jobben fordi han synes det er så koselig,¹⁹ eller når vi observerer, eller rettere avslører transseksuelle. Når vi ser menn blir kvinner i på film eller TV; slik som i *Alt om min far*, *Tårnfrid*, *Hildegunn Moltubakk* eller *The Great Garlic Girls* kan vi gjenkjenne kvinnelige tegn, men avslører en mann, fordi de passerer ikke helt. Det samme skjer når *Kvinner på randen* karikerer blant annet taxisjåfører og bønder. Behandlingsarenaen krever ferdigheter i å gjøre kjønn både som interaksjon og i henhold til de institusjonaliserte sidene av relasjonen. Bruddene kan oppleves konkret og kroppslig i nære relasjoner mellom fysioterapeut og pasient, når kjønn blir gjort relevant. Og da hender det noen ganger, at man(n) må gjøre kjønn på en måte som ikke passerer i henhold til pålagt og forventet atferd.

Skifte fra noe som er til noe vi gjør når det gjelder kjønn, eller andre sosiale kjennetegn (alder, hudfarge, religion, funksjonshemming) brukes aktivt av mange mennesker som en bevist strategi i utforming av egne liv. Dette gir mange spennende utfordringer og muligheter, men kan også skape alvorlige misforståelser.

Sårbarheten for krenkelser øker når en kommer i kontakt med helsevesenet. Angst, skam, maktesløshet, usikkerhet og utrygghet øker behovet for klare og konkrete referanserammer rund den primære relasjonen i helsesektoren – mellom pasienten og behandleren eller omsorgsgiveren. Tilstedeværelse som aktiv gjøren, fortreges ofte av en erfaring som passiv vøren. Dette gir utveksling og samhandling dårlige betingelser.

¹⁹ takk til Heidi Skramstad for godt bilde av hverdagsbrudd

B

Leken som menneskets opprinnelige væremåte

Når jeg forsøker å forstå mer av hva som hender mellom to personer i ”fysioterapi” ved å følge et annet hovedspor, er det inspirerende å følge Hans-Georg Gadamer's filosofiske hermeneutikk og lekeforskeren Kjetil Steinsholt for å forstå forståelsen, leken og menneskelig væren. Forståelse og lek kjennetegnes begge av en veksling fram-og-tilbake og hit-og-dit, mellom uttrykk og inntrykk, mellom å utlegge og fortolke, mellom å konstruere, re- og dekonstruere ulike fortolkninger og framstillinger.

I vår kultur er det barna som har monopol på leken. Vi ser leken som både et mål og et middel for læring og sosialisering for barn, og er lite opptatt av at leken kan være bare for lekens skyld. Paradoksalt nok blir lek nesten en motsetning til voksnes læring eller sosiale deltakelse. Utsagnet ‘han bare leker’ har mange negative konnotasjoner når det uttrykkes om en voksen – enten i relasjon til arbeids- eller familieliv. Alvor og ansvar settes til side på en utilbørlig måte. Lek blir noe umoralsk eller farlig som må kontrolleres – det representerer en risiko for uorden, og skaper uro. Vi finner ”lek” i alle kulturer, men det er særlig tyske filosofer som har preget vår vestlige vitenskapelige forståelse av lek, som regel knyttet til estetikken og forståelsen av det skjønne. Fra Kants forestilling om lek som uttrykk for den menneskelige natur, Schiller om den subjektive lekedrift, Fröbel (barnehagens far) om det selvskapende barnet, Huizinga med det lekende mennesket, Buytendijk om lekens dynamikk, Heidegger om værens lek, Nietzsche med sin lystige vitenskap og metaforer om lek. Gadamer ville frigjøre begrepet lek (*spiel*) fra den subjektive mening mange hadde tillagt den, og utvide området for begrepets bruk.²⁰ Han argumenterer for å bruke begrepet lek både for det hermeneutisk fenomen og for erfaringen av det skjønne.

Både lek og forståelse er grunnleggende for den menneskelige væren. Dersom vi vil forstå hva det vil si å være et menneske, må vi forsøke å forstå forståelsen selv. Begrepet hermeneutikk brukes ofte om den livspraksis som omfatter selve forståelsesakten som en mer

²⁰ Gadamer 1993:101-102, Gadamer 1997:79-80. Gadamer's begrep *spiel* kan oversettes både med *spill* og *lek* på norsk, som har både overlappende og ulik betydning. *Spill* vil på norsk kunne henvise til så ulike aktiviteter som teater, idrett, kort eller brettspill, mens lek oftest knyttes til barns ikke-funksjonelle aktiviteter. På norsk forsvinner denne flertydige meningen når vi henvises til å bruke *lek* eller *spill*.

eller mindre automatisert handling.²¹ Denne forståelsesakten utløses av språklige ytringer og andre meningsbærende strukturer som f. eks. billedkunst, gester, drømmer, handlinger og sosiale situasjoner. Den kan gis en tredelt beskrivelse; i) forståelse og tolking av tegn og tegnsystem, ii) spesialhermeneutisk praksis eller metode med et sett av regler for behandling av spesifikke dokumenter, iii) en teori om forståelse som vi i dag kaller allmenn eller filosofisk hermeneutikk.

Hans-Georg Gadamer utarbeidet en variant av den klassiske hermeneutikk, en såkalt ny-hermeneutikk, eller filosofisk hermeneutikk.²² Gadamer's universelle filosofiske hermeneutikk tar utgangspunkt i at all væren som kan forstås er språk.²³ Alt vi møter presenterer seg for oss gjennom (en eller annen form for) språk. Gadamer knytter lek og forståelse sammen på følgende måte:

Someone who understands is always already drawn into an event through which meaning asserts its self. So it is well founded for us to use the same concept of play for the hermeneutical phenomenon as for the experience of the beautiful. When we understand a text, what is meaningful in it captivates us just like the beautiful captivates us.²⁴

Leken er for Gadamer noe som ikke er på alvor, samtidig som leken har en spesiell forbindelse til det alvorlige, til et slags hellig alvor som er nedlagt i selve leken.²⁵ Samtidig er alle forbindelser til formålsverden (ikke-leken) satt til side i leken. De lekende må gå opp i leken for at denne skal ta av, og oppnå sin hensikt. Det er bare når de leker på alvor, at leken får være lek. Den som ikke tar leken på alvor vil forderve og ødelegge den. Slik vil ikke leken tillate at noen forholder seg til den som et objekt. Når vi går helt opp i leken, blir vi lekt.²⁶ Spillet's fascinasjon og den draging det utøver på oss, består i at leken blir herre over den som leker. Vi blir lekt, leken er noe som bare skjer med oss.

Lekens hit-og-dit og fram-og-tilbake bevegelse viser seg i uforutsigbar dynamikk som ingen av de lekende er herre over. Derfor er lek også forbundet med fare – risiko og usikkerhet for hvilken vei det hele vil ta. Leken er absorberende men den fratar ikke de lekende valgmuligheter. De lekende er nærværende, og oppmerksomme på de andre og leken, ikke

²¹ Lægred og Skorgen 2001:9

²² Føllesdal, Walløe, Elster 1990:106

²³ Gadamer 1993:474

²⁴ Ibid:490

²⁵ Ibid:101-102, Gadamer 1997:79-80

²⁶ Gadamer 1997:84

primært seg selv. Leken har regler og grenser som den skaper selv, og den stiller strenge krav til de lekende om å følge dem. Leken overskrider formålsverden i følge Gadamer, men setter oss også tilbake til den dagligdagse verden. I lekeverden kan vi prøve ut ny handling, og skape ny forståelse.

Steinsholt mener Hans-Georg Gadamer bidrag til å forstå lek er et av høydepunktene i hermeneutikkens historie.²⁷ Steinsholt hevder med Gadamer at det er leken som skaper kontinuitet i tilværelsen, ved å knytte store og små hendelser sammen får de sammenheng og oppleves som helhetlig. Det er en grunnleggende menneskerett å ha et meningsfylt og sammenhengende liv, noe leken kan bidra til.

Steinsholt og Øksnes tenker med Gadamer at lek kan sammenlignes med virtuose jazzmusikere og kreative bricolører.²⁸ Leken er altopplukende, og bortenfor denne verden, samtidig som den forholder seg fleksibelt til ulike virkeligheter. Vi slukes opp av leken, på samme måte som når vi blir forelsket, det bare skjer, og vi blir lekt hit-og-dit. Lek er som improvisasjon. Både lekende barn og jazzmusikere utvikler en estetisk sensibilitet, som gjør at deltakerne har en mulighet til å se hva som kommer til å skje, gjennom å tolke mening inn i det som allerede har skjedd. De har en aktiv oppmerksomhet på hverandre, slik at de sammen både skaper og oppdager, og utfordrer den virkelighetstro gjengivelsen av verden. Både jazz og lek går opp i en fullstendig erfaring når det virkelig skapes *flyt*. Det å gi seg hen på denne måten er også farlig – akkurat som med forelskelsen vet vi ikke hva som kommer til å skje – men spenningen driver det hele framover. Denne beskrivelsen av lek, forelskelse og jazz kan jeg kjenne igjen, og den gir språk til mine tidligere kroppslige samhandlingserfaringer i fysioterapi.

Både barns og voksnes lek forholder seg til den sosiale og kulturelle kontekstens muligheter og begrensninger, og hvilke for-dommer og fortolknings skjema som så og si er innskrevet i situasjonen. Men leken setter for-dommene på spill. Gjennom hit-og-dit bevegelser kan de endres. Spillerommet innenfor en helsekontekst er tilsynelatende lite, siden nøytralisering og standardisering ofte er et ideal. Partenes roller er i tillegg rensket for mye av det som gir mening til en rolle i det sivile livet utenfor helsekonteksten. De kjønnete betydninger er derimot tydelige på både et interaksjonistisk og institusjonelt nivå. Hvilke muligheter har da

²⁷ Steinsholt 2001:30-31

²⁸ Steinsholt og Øksnes 2003:67. Tusenkunstner som bruker materiale som andre har kastet, jf. skraphauger

aktørene til å håndtere blant annet stor grad av kroppslig nærhet og intimitet på nye og uvante måter?

Tvetydig seksualitet i fysioterapi - estetisk sensitivitet som lekende overskridelse?

De to ulike hovedspor jeg har fulgt til spenningsfeltet mellom erfaring og akademia gir forskjellige svar på hvordan vi kan forstå og overskride det tvetydige som kategoriseres som ”seksualisering”, og som følges av negative konnotasjoner og sanksjoner.

Det første hovedsporet var tredelt; å utforske uro, uorden og seksualisering langs det heteroseksuelle sporet var første del. Dene utforskningen avslører ikke noe nesten ingen vet, men avslører noe alle vet, og som dere etter å ha hørt dette kan si at dere visste fra før, men at det er først etterpå at dere innser det.²⁹ Denne innsikten kan bli dyrekjøpt. Når vi ser og (er)kjenner spillet, makten og forstillingen som yrkesutøvelsen skal bygges på, klarer vi kanskje ikke gå tilbake til pasientene våre på samme måte som før. Vi kan derfor spørre om Foucaults arbeider bidrar til å forsterke og befeste våre tradisjonelle forestillinger og kjønn og seksualitet, og vi vikles enda fastere inn i seksualitetens maktvev.³⁰ Det sementer seksualiteten som noe negativt og forstyrrende for behandling som vi ikke kan komme fra.

Med Foucault kan vi si at det er så godt som umulig å frigjøre seg helt fra de kulturelle og historisk betingende grunnfjellet vi tenker og handler ut fra. Det vil alltid være et relativt stabilt sett med grunnantakelser om bl.a. hva det vil si å være menneske, hva som er godt, sant eller vakkert, hva som er normalt, og som endrer seg svært langsomt. På den andre siden påpeker Foucault en nødvendig del av den vitenskapelige kompetansen, som innebærer å være kritisk til egne arbeider, rive seg løs fra seg selv, og tenke det hele på nytt. Nye inntak kan utgjøre små men viktige betingelser for samhandling.

Det å se kjønn som handling, er teoretisk beslektet med konstruksjonsporet til seksualitet. Om kjønn er handling og institusjoner, kan jeg analysere fram kjønnete kulturelle regler som

²⁹ Album 1996:226

³⁰ Schaanning i Foucault 1999:198

gjelder for nakenhet, nærhet, blikk, kommentarer, bevegelse, tale og berøring mellom voksne i profesjonelle helse-relasjoner. I vår kultur, som i mange andre, ser vi da at kvinner tillegges et større moralsk ansvar for at relasjonen utformes uten å krenke individene med henhold til kjønn og seksualitet. Handlingsperspektivet gir meg analytisk tilgang til å se enorm variasjon i utforming av pasientroller, behandlerroller, maskulinitet og femininitet. Når jeg forskyver perspektivet fra noe som *er* til noe vi *gjør*, åpner det for aktivitet og handling, for å gjøre kjønn på mange ulike måter, og sette for-dommer, verdier og vante betydninger på spill. Tenker vi sosiale kategorier som handling, kan vi aktivt utvide repertoaret for å gjøre kjønn eller fysioterapi. Vi kan eksperimentere med de rekvisitter, tankeskjemaer, ideer, kunnskaper, tegn eller koder som det sosiale og kulturelle koldtbordet³¹ frambyr – der vi vanligvis bare tar det som ”passer” i forhold til kjønn, klasse, alder, etnisitet eller utdanning – men faktisk kunne tatt noe annet, om vi tør.

Mitt andre hovedspor var leken. Jazzmusikeren, bricoløren eller fysioterapeuten har mange ferdigheter og kunnskaper som kan gjøre det mulig å gi seg hen til improvisasjon og lek, og skape *flyt* i samspill med materialet, musikken eller partneren. Alle har også erfaring og kunnskap fra å leke; selv om denne kunnskapen er ulikt forvaltet i voksenlivet. Spillerommet for leken skapes på bakgrunn av de kunnskaper, erfaringer og ferdigheter partene bringer med seg, og avgrenses i forhold til sted, tid og rom.

Med Gadamer kan vi hevde at leken er menneskets opprinnelige væremåte i verden. Kan vi kanskje tenke det slik, at helsemøtene må revitalisere leken for at de skal kunne gi mulighet for deltakelse og mening for alle, for at grenser for nærhet og nakenhet kan overskrides, for at angst for sykdom og død skal kunne håndteres mens håpet bevares, men at ’seksualitet’ er alt som er igjen av voksnes lek? Kan det være slik at voksne kvinner og menn bare kan leke med ’seksuelle’ tegn, som kan bli misforstått som erotiske signaler eller oppleves som uønsket seksuell oppmerksomhet eller trakassering fordi vi har glemt hvordan det er å leke?

La oss gå tilbake til Legeromanen og Akademia som tekster. Kunne vi beskrevet en situasjon med uønsket seksuell oppmerksomhet av typen kommentarer, blikk, berøring, flørtning, som voksnes lek eller maktspill? Der beskrivelsen samtidig ville vise at leken ikke er tatt på alvor, siden signaler som ’jeg vil ikke leke dette med deg’ ikke respekteres? Lek er en alvorlig og

³¹ Takk til Arnhild Taksdal for god metafor

sårbar relasjon, og krever konsentrert oppmerksomhet og tilstedeværelse, en estetisk sensitivitet, for at den skal ta av, og føre de lekende avsted dit de vil, sammen. Dette prinsippet gjelder enten det er 2-åringer i en sandkasse eller det er hr/fru Hansen og fysioterapeuten.

Som lekende inviterer behandleren pasienten til å leke på sin arena, på samme måte som pasienten kan invitere behandleren til ”skal vi leke hos deg?” Dersom dette skal fungere må begge parter oppfatte og bekrefte signalet ”nå leker vi (doktor)”. Leken kunne inkludere forhandling om roller, fordeling av makt, utforming av maskulinitet og femininitet, definisjon av helse og sykdom, utprøving av ulike strategier, og løfte partene ut av den strenge ’helsevirkeligheten’.

Leken er kritikk og motspill til den kulturelle fortolkningstvangen som knytter nærhet, omsorg, glede og nytelse til ’seksualitet’. Nærheten blir fratatt betydning når fortolkningsrammene amputerer erfaringer, river dem løs fra konteksten og det betydningsinnholdet den enkelt skaper for seg selv. Leken gjør det mulig å se tvetydighet og seksualitet som positive krefter, som uttrykk for vilje til samhandling og utveksling, fordi vi kan løsrive oss fra kulturelle imperativer og historiske grensedragninger gjennom å sette kulturelle tegn og symboler på spill, eller anvende dem på ”upassende” steder. Leken kan imidlertid ikke trylle vekk den virkelige verden, med ulik fordeling av makt eller sosial lagdeling. Derfor rommer enhver overskridelsesmulighet også en risiko eller fare, for å forføre, manipulere eller misbruke makt. Når vi leker må makt problematiseres og konkretiseres på nye måter. Betingelsene for ekte lek fordrer at begge må gi seg hen til det uforutsigbare, og aktivt utforske og endevende fagkunnskap og sosiale kategorier - som handling.

Kanonisert filosofer som Foucault og Gadamer behandles oftest med dyp respekt. Inspirert av både bricoløren og jazzmusikeren tar jeg den polemiske oppfordringen fra Schaanning om respektløst å gå bak ryggen på de store, være uforbeholden taktløs, og bruke dem til andre formål og med andre hensikter enn det som ”passer”.³² Tenk om jeg, lekende med og rundt de store, kunne beskrive situasjoner der to voksne mennesker møtes i en profesjonell helse-sammenheng med handlingsord som lek, nysgjerrighet, lyst, interesse, intensitet, glede,

³² Schaanning 1993:84

improvisasjon, kjærlighet,³³ spenning, humor, kreativitet, nærhet og kunnskapsdeling? Det vi tror framstår likt – som pleie, massasje, eller anamneseopptak – kan *gjøres* på mange ulike måter, i både en kreativ og kritisk forstand. Helsemøtene, med all sin dramaturgi, sine rekvisitter, personer og historier, ber om å bli lekt for å oppdage og skape nye kroppslige erfaringer og erkjennelser, for å utforske uro og uorden. Gjennom en hermeneutisk essayistisk vandring og estetisk sensitivitet både i praksis og Akademia, vil flere spørsmål og svar fra lekens og behandlingsrelasjonens gåtefulle sider kunne dukke fram, og be om å bli tatt på alvor. Leken kan være en dramatisk og eventyrlig utfordring for dem som lar seg friste av lekens forvandlende egenskaper og gir seg hen til utforsigbarheten – både som praksis og som skriftlig refleksjon.

³³ Skatvedt 2002:66

Litteratur.

- Album, D. 1996, *Nære fremmede. Pasientkulturen i sykehus* TANO, Oslo.
- Bech-Karlsen, J. 2003, *Gode fagtekster. Essayskriving for begynnere* Universitetsforlaget, Oslo.
- Bronner, G., Peretz, C., & Ehrenfeld, M. 2003, "Sexual harassment of nurses and nursing students", *Journal of Advanced Nursing*, vol. 42, no. 6, pp. 637-644.
- Code, L. 2003, *Feminist interpretations of Hans-Georg Gadamer* Pennsylvania State University Press, University Park, Pa.
- Føllesdal, D., Elster, J., & Walløe, L. 1990, *Argumentasjonsteori, språk og vitenskapsfilosofi* Universitetsforlaget AS, Oslo.
- Foucault, M. 1999, *Viljen til viten* Exil, Oslo.
- Gadamer, H. G. 1989, *Truth and method*, 2nd, rev. edn, Continuum, New York.
- Gadamer, H. G. 1997, *Sanning och metod i urval* Daidalos, Göteborg.
- Gadamer, H. G. 2001, "Estetikk og hermeneutikk" i *Hermeneutisk lesebok*, S. Læg Reid & T. Skorgen, eds., Spartacus, Oslo, pp. 137-146.
- Gadamer, H. G. 2003, *Den gåtfulla hälsan. Essäer och föredrag* Dualis, Ludvika.
- Gadamer, H. G. 2004, *Sandhed og metode* Systime, Aarhus.
- Haavind, H. 1994, *Forhandlinger om erotikk og autoritet i det terapeutiske rom. / Negotiating sexuality and power in the therapeutic encounter* Denmark: Dansk Psykologisk Forlag.
- Heede, D. 2002, *Det tomme menneske. Introduktion til Michel Foucault*, 2. rev. udg, Museum Tusulanum, København.
- Heggstad, K. M. 2003, *7 veier til drama. Grunnbok i dramapedagogikk for lærere i barnehage og småskole* Fagbokforlaget, Bergen.
- Johansen, A. 2003, *Samtalens tynne tråd. Skriveerfaringer* Spartacus, Oslo.
- Læg Reid, S. & Skorgen, T. 2001, *Hermeneutisk lesebok* Spartacus, Oslo.
- Mühleisen, W. 2003, *Kjønn og sex på TV. Norske medier i postfeminismens tid* Universitetsforlaget, Oslo.
- Schaanning, E. 1993, *Kommunikative maktstrategier: rapporter fra et tårn* Spartacus, Oslo.
- Schaanning, E. 1997, *Vitenskap som skapt viten. Foucault og historisk praksis* Spartacus forlag, Oslo.

- Schaanning, E. 1999,. *Oversettelse. forord og etterord: Michel Foucault: Viljen til viten*. Exil, Oslo
- Skatvedt, A. 2002, *Fortellinger om kjærlighet. Om kommunikasjon i alminnelig samvær mellom behandler og klient* Borgestadklinikken, Skien.
- Solheim, J. 2002, "Kjønn som analytisk nøkkel til kultur", *Tidsskrift for samfunnsforskning*, vol. 43, no. 1, pp. 105-117.
- Søndergaard, D. M. 1996, *Tegnet på kroppen. Køn: koder og konstruksjoner blandt unge voksne i Akademia* Museum Tusulanums Forlag, København.
- Steinsholt, K. 1999, *Lett som en lek? Ulike veivalg inn i leken og representasjonenes verden*, 2. edn, Tapir, Trondheim.
- Steinsholt, K. 2001, "Kunst og lek hos Hans-Georg Gadamer", *Nordisk pedagogikk*, vol. 20, no. 1, pp. 38-48.
- Steinsholt, K. & Øksnes, M. 2003, "Kunsten å fange øyeblikket - et essay om lek som improvisasjon", *Norsk pedagogisk tidsskrift*, vol. 87, no. 1-2, pp. 56-68.
- Sudmann, T. 1997, "Kjønn er (også) en jobb! Om kvinnelige fysioterapeuteres håndtering av kroppslig nærhet med mannlige pasienter", *Nordisk Fysioterapi*, vol. 1, no. 4, pp. 172-185.
- Sudmann, T. 1998, "Fra ubehag til vitenskap", *Kvinneforskning*, vol. 22, no. 3/4, pp. 80-101.
- Sudmann, T. 1999, "Seksualisering i terapeutiske relasjoner", *Tidsskrift for Den norske lægeförening*, vol. 119, no. 2, pp. 249-251.
- Sudmann, T. 2000, "Kjønnsteori og fysioterapi?", *Nordisk Fysioterapi*, vol. 4, no. 2, pp. 82-87.
- Sudmann, T. 2004, "Kan vi leke - uten seksualisering?", *Omsorg*, vol. 21, no. 1, pp. 61-64.
- West, C. & Zimmerman, D. H. 1987, "Doing Gender", *Gender and Society*, vol. 1, no. 2, pp. 125-151.
- Wilkinson, S. & Kitzinger, C. 1993, *Heterosexuality. A feminism & psychology reader* SagePublications, London.
- Williams, T. H. S. 1999, "Inappropriate sexual behaviour experienced by speech-language therapists", *International Journal of Language & Communication Disorders*, vol. 34, no. 1.